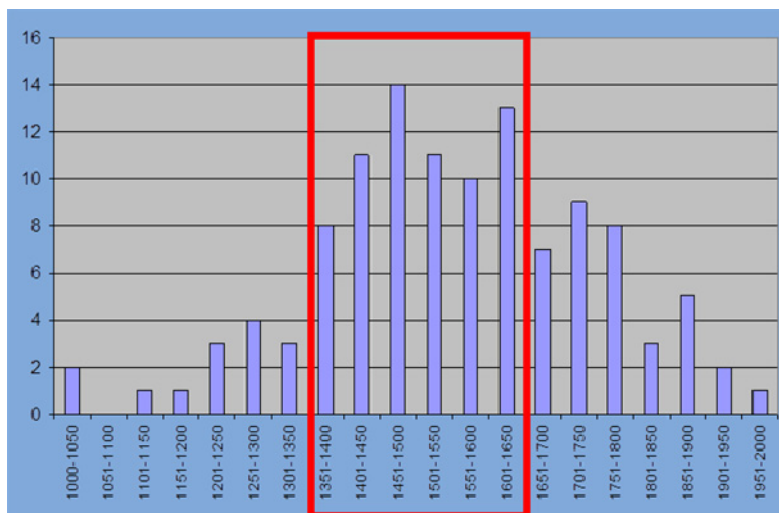

SUPERSTORMEN IN EEN HISTORISCH JASJE

Tim Soens, Geschiedenis UA

Vanaf de late 14de eeuw (tot en met de 16de eeuw) spreken historici over de laatmiddeleeuwse 'age of storms'. Een periode met zeer frequente stormvloed en overstromingen na stormen. Het is een gegeven voor heel het Noordzeegebied waarbij honderden dorpen en duizenden hectares verdwijnen in het wassende water. Dankzij onder andere kronieken en rekeningen van steden en polders konden historici voor Nederland een reconstructie maken van deze catastrofale stormen (zie figuur). Voor de Vlaamse kust ontbreekt dergelijke inventarisatie vooralsnog, ook al zou het uitvoerige bronnenmateriaal vanaf de 13de eeuw een meer verfijnde reconstructie van de stormvloedfrequentie kunnen opleveren.

Een belangrijke kanttekening is dat de historische bronnen ons enkel inlichten over rampen en niet zozeer over de stormactiviteit an sich. Als historici voor een bepaalde periode meer stormrampen beschrijven betekent niet automatisch dat er dan meer stormen waren.

Frequentie van catastrofale stormvloed in Zeeland (Nederland) gebaseerd op historische bronnen (1000-2000) (Vos & Zeiler, 2008).

Illustratief wordt hierbij het relaas aangehaald van de eerste Elisabeth-vloed in de nacht van 18 op 19 november 1404. Uit het relaas van een monnik weten we dat er een grote storm woedde op zee. Drie vloedgetijden teisterden de kustlijn. Omwille van de sterke westelijke tegenwind kon het vloedgetij niet terugstromen, waardoor de zee op de dijken klom die vervolgens braken. De schade is aanzienlijk, ook al bestond er in de Bourgondische periode reeds een vrij geavanceerd rampenplan.

Er was zelfs een dijkleger dat gewaarschuwd werd bij dreigende watersnood via klokkengeluid om dan dijkbreuken te verhinderen. Na de watersnood werd voor het herstel beroep gedaan op enerzijds de stadsbesturen (wat een ramp was voor Oostende, want veel dijk voor weinig inwoners) als anderzijds waterschappen. Ook de kanselarij, Brugge en zelfs de gravin van Vlaanderen waren een rol toebedeeld.

De vraag stelt zich: wat was de oorzaak van deze toegenomen stormrampfrequentie? Dat het klimaat een rol gespeeld heeft is niet uit te sluiten. Immers de 'age of storms' situeert zich klimatologisch in de transitie van de 'medieval warm period' naar de 'little ice age'. Dergelijke overgang betekent klimatologische instabiliteit wat het weerpatroon onverspelbaar, koel, stormachtig maakt (met weliswaar belangrijke regionale verschillen).

Zoals de vorige spreker, legt prof. dr. Soens naast de ecologische kwetsbaarheid ook de maatschappelijke kwetsbaarheid in de weegschaal. Immers door menselijk ingrijpen kent de kustvlakte vanaf het jaar 1.000, onder invloed van bedijking, een significante transformatie. Waar voorheen gewoon werd op terpen – verhevenheden, betekent de bouw van dijken een ander landgebruik. Akkerbouw wordt mogelijk en zodoende een intensievere landbouw (wat dan weer geleid heeft tot uitputting van de bodem). Ook neemt de bevolking toe. Anno 21e eeuw concluderen historici dan ook dat de beslissing tot bedijking als verre oorzaak van overstromingen in latere periodes bestempeld kan worden.

Dat de 'human agency' belangrijk is, wordt geïllustreerd door Hollandse veengebieden. Hier leiden intensiever landbouwgebruik en bemaling tot een klink. Enkel door menselijke maatregelen (hogere, sterkere dijken en een constante bemaling van de gebieden) blijft de functionaliteit overeind.

Dat leidt ons tot de tussentijdse conclusie dat ecologische kwetsbaarheid vertaald dreigt te worden in rampen als menselijke tegenmaatregelen falen. Politieke (in bijzonder oorlog) alsook economische redenen kunnen de oorzaak zijn van dit menselijk falen om de gepaste tegenmaatregelen te introduceren op het moment dat dit nodig is.

Maar eenduidige conclusies trekken, is moeilijk omwille van het complexe samenspel (factor 'co-variantie'). Zonder volledigheid na te streven wordt erop gewezen dat:

- de ecologische kwetsbaarheid zichzelf kan versterken door een (te) groot verlies aan buffercapaciteit. Het voorbeeld van zo'n extra-ecologische kwetsbaarheid wordt geïllustreerd via de Bath-polder in het Schelde-estuarium. Omwille van zeer agressieve bedijking (ingegeven vanuit een investeringspeculatiedrift) worden alle resterende secundaire geulen afgedamd waardoor slechts smalle, kwetsbare restgeulen overblijven.
- de opvolging bij stormen cruciaal is, immers als kort op de bal gespeeld wordt en bijvoorbeeld een dijkbreuk wordt ingedamd dan kan vermeden worden dat de geulen uitdiepen en de dijkbreuk structureel dreigt te worden.

Deze complexiteit wordt geïllustreerd door de teloorgang van het eiland Strand (Schleswig). Als de 30-jarige Oorlog in 1627-1629 volop woedt, vertaalt dit zich in een verstoring van de agrarische productie. Ook de investeringen in dijken worden teruggedrongen. Dat dit catastrofaal kan worden, bewees de Burchardi-vloed in 1634 die de zwanenzang van het eiland inleidt.

Als afronding van de historische reflectie wordt gewezen op de correlatie met de dagdagelijkse investeringen in het dijkonderhoud. Tot 1400 is er een toename qua investeringen. Vanaf de 15de eeuw worden de investeringen teruggeschroefd. Dat dit mee aan de grond ligt van de toegenomen rampspoed is aannemelijk. Interessant in dit opzicht is de vraag of deze investeringspolitiek bewust geschiedde. Het antwoord ligt wellicht in de ruimere maatschappelijke context waar na de crisis van de 14de eeuw (met o.m. de pest en structurele economische moeilijkheden) de kustregio een sterke ontvolking kent. In de eertijds dichtbevolkte en zeer bedrijvige polder wordt het landgebruik extensiever. De landbouw wordt commerciëler en aldus neemt de risicobereidheid toe. Waar de middeleeuwse kleine boer bij een watersnood zijn bezittingen en zelfs zijn leven riskeerde, is de landbouwer anno 16de eeuw pachter van een grote en meestal niet in het gebied woonachtige grootgrondbezitter. Het risicoprofiel wijzigt hierdoor en leidt tot het nemen van grotere risico's. Voor deze grootgrondbezitters en hun commerciële pachters kon een overstroming zelfs nuttig zijn, daar ze het polderlandschap herscheppen, ophogen en geschikter maken voor grootschalige landbouwactiviteiten. Zo zien we een verschuiving van inzet op de beveiliging van oud, uitgeput land naar nieuwe inpolderingen in overstroomde gebieden i.f.v. de nieuwe economische - grootschaligere behoeftes.

Samenvattend vat de spreker dan ook samen dat de 'Age of Storms' een wisselspel was van een verhoogde ecologische kwetsbaarheid (na drie eeuwen intensieve occupatie) en anderzijds economische en politieke verstoringen in de late middeleeuwen. Anders gesteld, tussen ecologische kwetsbaarheid en overstromingsrampen staan economische en politieke prioriteiten en keuzes. Of een grotere stormfrequentie mee aan de grondslag lag, is thans nog niet bewezen.

Tot slot, als boodschap naar het panelgesprek 's middags, worden volgende historische bedenkingen rond kustveiligheid geponeerd:

- er is nood aan een studie om de hoge collectie aan data over stormrampen te vertalen in een index van historische stormrampen, hierbij kan ook de link gelegd worden met recente rampen (zoals 1953);
- overstromingen zijn 'unnatural disasters', d.w.z. ze zijn antropogeen geconditioneerd en aldus een (onbewust) gevolg van menselijk handelen;
- anno 21e eeuw lijken grootschalige correcties onmogelijk. Het opgeven van de kustvlakte is vanuit economisch-maatschappelijk perspectief irrelevant als denkpiste. Slechts het opgeven van de minst bevolkte gebieden is mogelijk. Vanuit cultuurhistorisch en landschappelijk oogpunt, zijn die minst bevolkte gebieden echter vaak ook de meest waardevolle. Hoe dienen we om te springen met de fenomenale erfgoedwaarde van het polderlandschap? Een concrete visie hierover ontbreekt op Vlaams niveau.

Zijsprong: weetjes met dank aan de zaal

Is het overstroomde land eigendom van de graaf?

Er waren twee juridische analyses.

Enerzijds het recht om de spade in de dijk te steken. Hiermee gaf de eigenaar aan dat hij niet meer de kost kon of wou dragen. Het opgegeven land ging vervolgens naar de bureu. Dit recht interfereert met het grafelijk recht.

Dit 'wildernisregaal' stelde dat wildernis, woestland (waste land) toekwam aan de graaf. Getuigenissen van dit recht zijn de talrijk uitgereikte bedijkingsoctrooien. In de loop van de late middeleeuwen wordt de tweede interpretatie overal dominant.